

Havainnot

Karjalan nimi

TUOMO PEKKANEN

Viljo Nissilän mukaan (Vir. 1962 s. 351) Karjalan nimen *karja*-appellatiiviin pohjautuva etymologia »on esitetty jo Turun akatemian väitöskirjassa: Gabriel Herkepaueksen tutkielmassa v. 1741 (Dissertatio gradualis situm et memorabilia quedam Finlandiae exhibens 35, 36, 46, Lund).» Matti Kuusi (Vir. 1983 s. 235) on ilmeisesti saanut tietonsa Nissilältä huomauttaessaan, että »1700-luvulta useimmat tutkijat ovat pitäneet Karjalan ja karjan merkitysyhteyttä selviönä.» Selitys on kuitenkin paljon vanhempi, sillä se tavaataan ensimmäisen kerran Andreas Bureuksen (Anders Buren) v. 1626 Wittenbergissä julkaiseman kartan (Orbis Arctoi imprimisque Regni Sueciae descriptio, 'Pohjolan, etenkin Ruotsin valtakunnan kuvaus') reunaan painetussa kommentaarissa. Erillisenä kirjana kuvaus ilmestyi samanaikaisesti Tukholmassa (Warmholtz, Bibliotheca Sviogothica I 54). Teoksesta otettiin uusi painos Wittenbergissä 1631.

Karjalan nimeä koskeva kohta Buren esityksestä kuuluu v:n 1631 painoksen mukaan: *Regionis denominatio innuere videtur eius incolis olim a pecoribus vel armentis victum suppeditatum. Caria enim Finnonice pecudes vel armenta significat, unde Carialain, gentile, in terra pecoribus abundante natus vel pecoribus*

victitans. »Alueen [nim. Karjalan] nimi näyttää viittaavan siihen, että sen asukkaat saivat muinoin elantonsa kotieläimistä. Suomen sana 'karja' tarkoittaa näet kotieläimiä tai karjalaumoja ja siitä johtuu heimonnimi karjalainen eli 'run-saskarjaisessa maassa syntynyt' tai 'karjasta elävä'.» Etymologia on todennäköisesti Buren itsensä keksimä, sillä hän osasi ainakin jonkin verran suomea, kuten ilmenee hänen suomen kieltä koskevasta luonnehdinnastaan. Varsin tarkkaan hän on tuntenut myös *karja*-sanan merkityksen, sillä hän selittää sen kahdella latinan sanalla (*pecudes vel armenta*), joista edellinen tarkoittaa yleensä pikkukarjaa, kuten lampaita, vuohia ja sikoja, jälkimmäinen nautakarjaa. Yhdellä sanalla ei latinaksi voisi suomen *karja*-sanan merkitystä kuvatakaan.

Bure oli ollut mukana käymässä Stolbovan rauhan rajaa v. 1617–21. Hän oli samanaikaisesti sen toimikunnan jäsenenä, joka v. 1618 lähetettiin tutkimaan Käkisalmen läänin tilaa. Hänen tietonsa Suomesta ovat siksi enimmäkseen luotettavia ja tosioihin paremmin perustuvia kuin Olaus Magnuksen ja Antonio Possevinon, joiden välityksellä ulkomaiset lukijat olivat siihen mennessä enimmäkseen tutustuneet Pohjoismaihin. Buren teoksen tarkoitus oli antaa oikea kuva valtakunnasta, joka siihen aikaan vaikutti merkittävästi Euroopan asioihin. Ruotsi-Suomen valtiomuodosta, virkakunnasta, maantieteestä ja historiasta hänen teoksensa antaa pääpiirtein totuudenmukaisia

Havainnot

tietoja. Myös eräät Suomen paikannimien selitykset ovat oikeaan osuvia, esim. Rautalammen nimen käännös 'ferri paludes' ja Käkisalmen yhdistäminen suomen sanoihin *käki* 'cuculus' ja *salmi* 'fretum'. Tällaisissa tapauksissa oikea selitys ei kuitenkaan johtune niinkään selittäjän etevyydestä kuin etymologian itsestäänselvyydestä. *Finland*-nimen tulkitseminen lyhentyneeksi ruotsin sanasta *fiendeland* kuvastanee totuudenmukaisemmin Buren asiantuntemusta etymologina.

Karjalan nimen *karja*-etymologia, jonka keksijänä Burea on pidettävä, oli Turun akatemian piirissä yleisesti tunnettu, sillä se esiintyy myös Michael Wexioniuksen paljon luetussa *Epitome descriptionis Gothiae* etc. -teoksessa (1650): I s. 48 Carelia ... a *Karja* i.e. pecudibus, queis terrae genius favet, dicta putatur, »Karjalan arvelaan saaneen nimensä karjasta, jolle maa luonteeltaan on sopiva». H. G. Portihan ei kuitenkaan antanut siunaustaan kyseiselle etymologialle, kuten Nissilä (mts. 352) arvelee, vaan hän oli pikemmin ensimmäinen, joka esitti epäilynsä siihen nähden huomauttaessaan (*Opera selecta* I s. 40): An a *Karja* Fenn. pecus, gregem significante? »Tuleekohan (Karjalan) nimi suomen karjaa, laumaa tarkoittavasta *karja*-sanasta?» Chr. Ganander (*Mythologia Fennica*, 1789, s. 32) esitti kuitenkin vanhan selityksen (»a fennica voce *Karja*, pecus»), joka on saanut kannattajia tähän päivään asti. Hyvän katsauksen *karja*-etymologian myöhempiin vaiheisiin samoin kuin vaihtoehtoihin selityksiin antaa antaa Nissilä (mts. 352—365). Viimeksi on myös Suomen kielen etymologiseen sanakirjaan otettua suomen *karja*-sanaan pohjautuvaa selitystä asettanut kannattamaan Matti Kuusi (mts. 235—241).

Karjalan nimen alkuperää pohdittaessa ei ole toistaiseksi kiinnitetty riittävää huomiota siihen, että vanhimmissa lähteissä karjalaiset tunnetaan kauppiaina ja saamelaisten verottajina, ei karjanhoitajina. Jo 9:nnellä vuosisadalla karjalaiset esiintyivät kainulaisten ja norjalaisten kilpailijoina, ja he toimivat Lapissa pitkät

ajat veronkantajina vielä senkin jälkeen, kun heidän muinaiset verotusoikeutensa olivat joutuneet Novgorodin haltuun (T. I. Itkonen, *Karjalaiset ja Kuolan-Lappi*, Kalevalaseuran vuosikirja 1942, s. 40—). Vielä vuosien 1608—11 maakirjan mukaan on Kuolan lappalaisten vanhoista pakanallisista nimistä 43 % karjalaista alkuperää ja heidän länsilappalaisista melkoisesti poikkeava ulkomuotonsa on selitettävissä karjalaisesta verenlisästä johtuvaksi (T. I. Itkonen, mts. 45, 47).

Karjalan kielen sanakirjan mukaan (s.v.) *lappalainen* on 'etelämpänä asuvien käyttämä nimitys Aunuksen pohjoisosan ja Vienan karjalaisista', *Lappi* 'etelämpänä asuvien käyttämä nimitys Aunuksen pohjoisosasta ja Vienasta' (vrt. myös Erkki Itkonen, *Vir.* 1941 s. 82). Kun karjalaisia voidaan tällä tavoin nimittää lappalaisiksi, J. J. Mikkola (*Hämärän ja sarastuksen ajoilta*, 1939, s. 13) on viitannut siihen mahdollisuuteen, että *lappi* kenties »onkin ollut karjalaisten alkuperäinen nimi».

Vanhoissa kansanrunoissa *vuojolainen* (*vuojalainen*) esiintyy vastaamassa sekä *lappalaista* että *karjalaista*: VR VII, 858 Viisas viini *vuojolainen*, kaunis kauppi *lappalainen*; IV 2218 Voitan viisi *vuojalaista*, kaksi kolme *karjalaista*. Kahden ensin mainitun nimityksen osalta selityksenä on se, että ne ovat samamerkityksiset: *vuojo-* = lapin *vuowjoš* 'lappalainen' on Erkki Itkosen mukaan (Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta, 1961, s. 105, 108—) johdos substantiivista *vuow^oje* 'kiilanmuotoinen kangastilkku, vaateen levennyskaistale'; suomen *lappi*, *lappalainen*, venäjän *лоп*, *лопар* jne. on lainattu ruotsin kielestä, jonka *lapp* 'lappalainen' on lapin *vuowjoš*-sanan vastine (vrt. ruotsin *lapp* 'tilkku, paikka'). Karjalaisten nimi on osoitettavissa etymologiansa puolesta edellisten nimitysten synonyymiksi.

Sanansisäisissä konsonanttityhtymissä, joiden jälkikomponenttina on puolivoikaali tai likvida, on kantalapin joissakin sanoissa tapahtunut metateesi (M. Korhonen, *Johdatus lapin kielen historiaan*,

1981, s. 184). Suomen *sairas* (< kanta-skandinaavin **saira-z*)-sanaa vastaa lapissa (SKES s.v. *sairas*) U *särjee*, Sors. *sarji* 'haava, särky, kipu', N *sar'je* 'pieni haava, haavoittuma', R *sarjes* 'haava, kipu; haavoittunut, särkevä, kipeä', U *saar-jas* 'haava; kipu', *sàiras* 'tuska, kipu', L *sārjas* 'suurehko haava; sairas, kipeä', N *sārjās*, (murt.) *sāirās* 'eräs silmäsairaus; (murt. myös) sairas, kipeä', vrt. myös L *sārjastit* 'sairastaa, tekeytyä sairaaksi', N *sārjāstīt* 'tuntea kipua'. Jos oletamme, että karjalaisten nimen vartalo *karja-* on lapin välityksellä saatu kantaskandinaavinen laina, pääsemme siitä metateesin kautta alkumuotoon **gaira-*, vrt. mn. *geirr* 'keihäs', *geiri* 'kiila, kolmikulmainen kaista', nr. (vir. murt.) *gair*, *gäir* 'kiila, (takin, paidan) kaista', mas. *gēr*, anglos. *gár* jne. 'heittokeihäs'. Ilman metateesia samasta skandinaavisesta sanasta on lainattu suomen *kaira* 'kiila, kaista, tilkku (hameen, paidan, lakin), kiilamainen kuvio sukassa' jne. (SKES s.v. *kaira*). Suuressa osassa norjanlappia ja siitä itään esiintyvä *gai'da* on Terho Itkosen mukaan (Suomi 110:1, 1962, s. 53—) jollakin tavoin yhteydessä maastotermin *skai'de*. Vrt. kuitenkin langobardin *gaida* 'keihäs' (ks. Vir. 1968 s. 160), joka viittaa siihen, että *r ~ d*-vaihtelu tässä sanassa voi olla jo germaaninen.

Kantaskandinavian **gaira*-sanasta lapin välityksellä lainautuneet *kaira* ja *karja* ovat aluksi ilmeisesti olleet synonyymisiä rinnakkaismuotoja merkityksessä 'kiila, kiilatikka, kaira' jne., mutta sen jälkeen kun metateesimuoto *karja* on vakiintunut järjestötunnusta, järjestöä ja lopulta heimoa tarkoittavaksi nimitykseksi, alkupe- räisessä merkityksessä on ollut mahdollista käyttää vain metateesitonta *kaira*-muotoa. On siis täysin odotusten mukaista, että *karja*-vartaloa ei lapista eikä muualta- kaan ole osoitettavissa 'kaira'-merkityk- sessä. Jos näin olisi, ei karjalaisten nimi olisi koskaan mikään ongelma ollutkaan.

Karjalaiset eivät edellisen mukaan ole saaneet nimeään lehmistään vaan *karja* 'pecus'-sanalle homonymisistä järjestön nimityksestä. Alueennimi *Karjala* on syn-

tyntyn sekundaaristi *vuojolainen* — *Vuojola-* tyyppin analogian mukaan. *Vuojolainen*, *karjalainen* ja *lappalainen* ovat alkuaan synonyymisiä nimityksiä, joten niiden esiintyminen kansanrunoissa toisiaan vas- taamassa on luonnollista. Vanhaa käy- täntöä kuvastaa myös *lappi*, *lappalainen* -nimitys vienankarjalaisista käytettynä. Erkki Itkosen mukaan (mt. 1961, s. 130—) »Lappalaisten esihistoriaa valaisevien sanojen kiintoisimman detaljin — — muodos- taa vanhan itämerensuomalaisen vaaja- symbolin nimen osittain varmaksi, osit- tain mahdolliseksi katsottava heijastumi- nen useina kerrostumina eri kieliin.» Kar- jalan ja karjalaisten nimi kuuluu itäme- rensuomalaisten vaaja-tunnusta heijasta- vien nimien joukkoon.